

MUZEJ ISTORIJE JUGOSLAVIJE

U ČAST ŠPANSKIH BORACA

Španski građanski rat
1936 – 1939

HOMENAJE A LOS BRIGADISTAS YUGOSLAVOS

La Guerra Civil
1936 – 1939

MUSEO DE HISTORIA DE YUGOSLAVIA

MUZEJ ISTORIJE JUGOSLAVIJE

MUSEO DE HISTORIA DE YUGOSLAVIA

Jugoslovenski dobrovoljci
u Španskom građanskom ratu
1936 - 1939

Arhivski materijal, svedočenja, sećanja

**U ČAST ŠPANSKIH BORACA
HOMENAJE A LOS BRIGADISTAS YUGOSLAVOS**

Los voluntarios yugoslavos en la Guerra Civil
1936 - 1939

Documentación de archivo, testimonios, memorias

Beograd 2006 Belgrado 2006

UVODNA REČ

Zamisao da se priredi ova izložba potekla je od Udruženja španskih boraca 1936-1939 i prijatelja, čiji je rad posvećen negovanju uspomene i očuvanju zaostavštine ovih ljudi koji su se borili za demokratiju i slobodu.

Postavka koja je pred vama plod je zajedničkog rada i želje da se oda pošta interbrigadistima. Dakle, ne radi se o izložbi posvećenoj prevashodno španskoj Republici, niti građanskom ratu ili izgnanstvu. Postoje mnogobrojne i još bolje tematske izložbe koje to prikazuju. Ovo je, pre svega, iskazivanje počasti jugoslovenskim interbrigadistima i njihovim idealima, i otuda raznovrsnost izabranih motiva.

Većina fotografija vezanih za II Republiku i Građanski rat potiču iz Arhiva rat i izgnanstvo (AGE) i predstavlja deo putujuće izložbe koja se istovremeno održava u raznim gradovima Španije i u Moskvi. Ove fotografije, kao i zbirka plakata iz Fondacije Pablo Iglesias, daju istorijski kontekst u kome se odvijao život interbrigadista tokom Građanskog rata.

Muzej istorije Jugoslavije i Udruženje španskih boraca 1936-1939 i prijatelja priložili su brojna dokumenta i fotografije iz života u Španiji jugoslovenskih interbrigadista. Ovi eksponati pripadaju fundusu muzeja ili su u vlasništvu preživelih dobrovoljaca i njihovih porodica.

Sa druge strane, dela katalonskog slikara Djuzepa Franc-Klapersa, 38 radova pod nazivom „Likovni zapisi o izgnanstvu i izbegličkim logorima“, vlasništvo Nacionalnog arhiva Katalonije, ustupila je autonomna vlada Katalonije.

Prizori na slikama Franc-Klapersa svedoče o mučnim iskustvima kroz koja su prolazile, nakon ratnih stradanja, izbeglice iz Građanskog rata, među kojima je bio i veliki broj interbrigadista. Istovremeno, prikazuju i sponu koja je postojala između španske stvarnosti i međunarodne antifašističke borbe tokom II svetskog rata, u kome su takođe učestvovali i mnogi španski izgnanici.

Ova izložba se održava u Beogradu, potom u Novom Sadu, Podgorici, Herceg Novom, Nišu, Sremskoj Mitrovici, Vranju, Banja Luci, Subotici, Boru, Kraljevu, Užicu, Čačku, Zrenjaninu, Prijepolju, Kladovu, Surdulici, Valjevu, Kruševcu povodom obeležavanja sedamdesete godišnjice Španskog građanskog rata. Među drugim događajima treba pomenuti i *nedelju španskog filma u Kinoteci*, posebno posvećenu pomenulom istorijskom periodu, kao i svečanu dodelu Ordena za građanske zasluge kojim Njegovo veličanstvo kralj Huan Karlos I odlikuje gospodina Lazara Latinovića, predsednika Udruženja jugoslovenskih dobrovoljaca. Ovo odlikovanje je ne samo priznanje pregalaštvu gospodina Latinovića i svih ostalih jugoslovenskih interbrigadista, već i neprolaznosti ideala za koje su se oni borili.

Ambasador Španije u Beogradu
Hose Riera Sikier

PRESENTACIÓN

El origen de esta exposición se encuentra en la iniciativa de la "Asociación de los Voluntarios Yugoslavos 1936-1939 y Amigos" (Udruzenje spanskih boraca 1936-1939 i prijatelja), que, a través de su labor, mantiene viva la memoria y el legado de estas personas que defendieron la democracia y la libertad.

El resultado final que les presentamos refleja fielmente el carácter colectivo de esta iniciativa y el deseo de homenajear a los brigadistas. No se trata por tanto de una exposición sobre la República española, o de la Guerra Civil o del exilio. Existen muchas y mejores exposiciones monográficas dedicadas a ello. Es, ante todo, un homenaje a los brigadistas yugoslavos y a sus ideales, cuyos elementos expositivos provienen de distintas fuentes.

Archivo Guerra y Exilio (AGE) ha aportado la mayor parte de las fotografías incluidas en la sección sobre la II República y la Guerra Civil, provenientes de una exposición itinerante que se está desarrollando simultáneamente en diversas ciudades de España y en Moscú y, junto a la colección de carteles de la Fundación Pablo Iglesias, ofrece el contexto histórico en el que discurrieron las vivencias de los brigadistas yugoslavos.

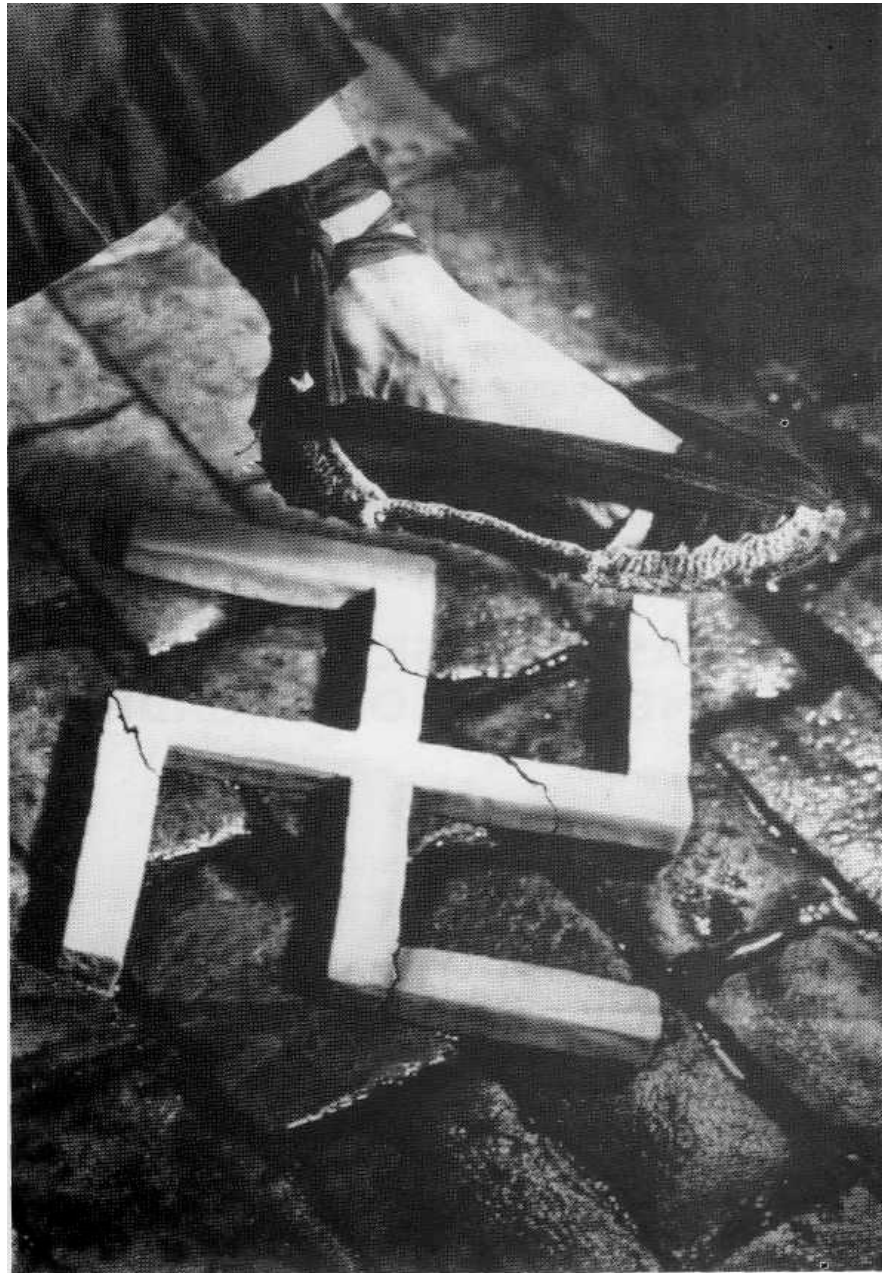
El Museo de Historia de Yugoslavia y la Asociación de los Voluntarios Yugoslavos 1936 - 1939 y Amigos han aportado numerosos documentos y fotografías sobre la experiencia de los brigadistas yugoslavos en España, procedentes del fondo del Museo y de aportaciones de los supervivientes y de sus familiares.

Por otro lado, la obra pictórica del pintor catalán Josep Franch-Clapers y los 38 lienzos que conforman "Memoria visual del exilio y los campos de refugiados" han sido cedidos por el Gobierno autonómico de la Generalitat de Cataluña, procedentes del Archivo Nacional de Cataluña.

El testimonio de la obra de Franch-Clapers ilustra las duras vivencias que los refugiados de la Guerra Civil, incluyendo muchos brigadistas internacionales, tuvieron que soportar tras las penurias de la contienda. A su vez, conecta la realidad española con la dimensión internacional de la lucha antifascista durante la II Guerra Mundial, en la que participaron numerosos exiliados de nuestra guerra civil.

Esta exposición tendrá lugar en Belgrado, luego en Novi Sad, Podgorica, Herceg Novi, Niš, Sremska Mitrovica, Vranje, Banja Luka, Subotica, Bor, Kraljevo, Cacak, Zrenjanin, Prijepolje, Kladovo, Uzice, Surdulica, Valjevo y Krusevac con el fin de conmemorar el septuagésimo aniversario de la Guerra Civil española. Entre otros eventos, cabe destacar la semana de cine español en la Cinemateca de Belgrado, que este año estará especialmente dedicada a este periodo histórico, así como la concesión por Su Majestad el Rey D. Juan Carlos I de la Orden del Mérito Civil a D. Lazar Latinovic, Presidente de Honor de la Asociación de Voluntarios Yugoslavos. Esta concesión representa no sólo un reconocimiento a su labor y a la de todos los brigadistas yugoslavos, sino también a la vigencia de los ideales que defendieron.

Embajador de España en Belgrado
José Riera Siquier

„Zgazićemo fašizam”
Cartel de Pere Catala, 1937

„Aplastaremos el fascismo”
Poster Pere Katala, 1937. godina

ŠPANJIA U SRCU

Proteklo je sedamdeset godina od početka Španskog građanskog rata, događaja koji je više nego simbolički najavio Drugi svetski rat, jer, samo pola godine posle sloma Španske republike 1.09.1939. godine, drugi veliki sukob u XX veku postaje zastrašujuća svetska realnost.

Pet godina Druge republike, konstituisane 14.04.1931. godine, predstavlja značajan pokušaj modernizovanja Španije, ali, istovremeno i zaoštavanje sukoba između snaga koje su nosile modernizacijski proces i onih koji su veličinu Španije videli u prošlosti. Postojala je nada da će parlamentarni izbori održani 18.02.1936. godine, na kojima je pobedila koalicija Narodnog fronta, sačinjena od republikanskih partija, socijalista, regionalnih stranaka i komunista, podržana od anarhista, pomoći da se stabilizuju političke prilike u zemlji. Umesto toga, bio je to uvod u novo zaoštavanje i sukobe. U tome su prednjačile ultradesničarske i fašističke stranke, ali im nisu ostajali dužni ni pripadnici radikalnih levičarskih grupa. Sukobi su kulminirali u prvoj polovini jula ubistvom poručnika Del Kastilla, lojalnog Republici, i odgovorom u vidu atentata na vođu monarhističke desnice Kalva Sotela. 18. jula 1936. godine, generali Mola, Sanhurho i Franko dižu pobunu protiv legalno izabrane vlade Republike. Uprkos početnih uspeha u severnim provincijama i Galiciji, delovima Navare i Kastilje i osvajanju većih gradova kao što su Saragosa i Sevilja, pučisti ne uspevaju u svojoj osnovnoj nameri - da na prepad zauzmu Madrid i Barselonu.

U velikim gradovima, formiraju se narodne milicije, sa oružjem uzetim iz vojnih skladišta, koje napadaju i zauzimaju vojna utvrđenja i kasarne, slamajući žarista pobunjenika. No, pobunjenici imaju na svojoj strani legionarske i marokanske jedinice lojalne Franku, koje se iz Maroka prebacuju nemačkim i italijanskim avionima. Tako je španski građanski rat, od samog početka, zadobio međunarodni karakter. Nažalost, zapadne demokratije, u prvom redu Velika Britanija, potom i Francuska, preko Društva naroda, nameću politiku nemešanja čime se legalna vlast izjednačuje sa pučistima i onemogućava

ESPAÑA EN EL CORAZÓN

La exposición dedicada a los voluntarios yugoslavos en la Guerra Civil española representa un testimonio de un momento dramático y trágico tanto en la historia de España como en la historia universal del siglo XX y al mismo tiempo un testimonio de la fuerza y la grandeza de la solidaridad humana. El 18 de julio de 1936 los generales Sanjurjo, Mola y Franco organizan una sublevación contra el gobierno legal de la República formado después de la victoria electoral de la coalición del Frente Popular. Los golpistas no consiguen incursionar en Madrid y en Barcelona y para España empieza un periodo de sangrienta guerra civil. Francisco Franco, que muy pronto se impuso como el líder supremo de los insurrectos, desde el principio cuenta con un extenso y substancioso apoyo en tropas y en equipamiento militar desde la Italia de Musolini, la Alemania de Hitler y el Portugal de Solazar, mientras que el gobierno legítimo, a causa de la obstrucción de las democracias occidentales, se ve impedido para llegar hasta el armamento necesario. Sólo la Unión Soviética y México por un tiempo estarán dispuestos a ayudar a la República. Ese desequilibrio a largo plazo determinará el resultado de la guerra y la República será militarmente derrotada el 1 de abril de 1939. En ese desigual conflicto lucharon en el lado de la República alrededor de 35 - 40000 voluntarios de 55 países del mundo.

Reacción revolucionario en defensa de la República y contra el golpe de Estado de 18 de julio de 1936. (AGE)

Revolucionarni odgovor u odbranu Republike i protiv državnog udara od 18. jula 1936. godine (AGE)

da nabavlja oružje za legitimnu odbranu. Jedino će Sovjetski Savez i Meksiko biti na strani Republike i sovjetsko oružje će pomoći da se, barem privremeno, postigne ravnoteža na bojnopolju.

Na Frankovoj strani borile su se Hitlerove i veoma brojne Musolinijeve snage u okviru takozvanog dobrovoljačkog korpusa, takođe i portugalski "dobrovoljci", regrutovani od strane Salazarovog režima. Mimo toga, zanemariv broj međunarodnih dobrovoljaca.

Na strani Republike borili su se dobrovoljci iz više od pedeset zemalja (35 - 40.000) sa svih kontinenata, od kojih su 1700 bili iz bivše Jugoslavije. Među njima je bilo ljudi različitih, katkad suprotnih ideoloških i političkih uverenja, od građanskog centra do ekstremne levice - ista vrsta pluralizma karaktensala je i špansku republikansku političku scenu - ali im je jedna stvar bila zajednička: spremnost i odlučnost da vlastitim životima brane špansku republiku od fašističke opasnosti, koja se tada nadvijala nad Evropom. Ne postoji, u stvari, drugi događaj u historiji, koji je toliko potresao i pokrenuo na akciju planetarnu javnost, kao što je to bio slučaj sa španskim građanskim ratom. Sigurno da je tome uveliko doprinela činjenica da su na strani Republike bila najveća imena španske i svetske kulture tog vremena: Federiko Garsija Lorca, Antonio Mačado, Rafael Alberti, Pablo Pikoso, Migel Ermandes, Luis Bunjuel, Luis Sernuda, Leon Felipe, Pablo Neruda, Sesar Valjeho, Andre Malro, Ernest Hemingvej, Pol Elijar, Luj Aragon i mnogi drugi. Međutim, sve to nije bilo dovoljno da se slomi pobuna na čije je čelo, posle smrti Sanhurha i Mole, stao, kao neosporni voda, kaudiljo Fransisko Franko. Nije bilo dovoljno, jer su zapadne demokratije, plašeći se jačanja uticaja levičarskih snaga u Španiji, od kojih su neke zagovorale socijalnu revoluciju, nastojale da, po svaku cenu, izbegnu otvoreni sukob sa silama Osovine, koje su, sa svoje strane,

Grandes nombres de la cultura española y de la mundial estuvieron entre los primeros que hicieron un llamamiento a la solidaridad con la República española. Pablo Neruda, llevado precisamente por ese sentimiento de solidaridad publicó en 1937 su libro España en el corazón. Identificándose con el sufrimiento y el dolor del pueblo español, Neruda menciona a su poeta hermano García Lorca, una de las primeras víctimas del terror que estaba empezando: "¿Cómo atreverse a destacar un nombre de esta inmensa selva de nuestros muertos? ... Sí, ¿cómo atreverse a escoger un nombre, uno solo, entre tantos silenciosos? Pero es que el nombre que voy a pronunciar entre vosotros tiene detrás de sus sílabas oscuras una tal riqueza mortal, es tan pesado y tan atravesado de significaciones, que al pronunciarlo se pronuncian los nombres de todos los que cayeron defendiendo la materia misma de sus cantos, porque era él el defensor sonoro del corazón de España. ¡Federico García Lorca! Era tan popular como una guitarra, alegre, melancólico, profundo y claro como un niño, como el pueblo."

Lo que con lo fuerza de un imán llevaba hacia España en 1936 a la juventud despierta de todo el mundo eran la convicción, el sentimiento y la ilusión de que en España no se representaba y defendía sólo la voluntad democráticamente expresada del pueblo español, sino que a la vez, en España se estaba poniendo a prueba la posibilidad de establecer un mundo mejor, asentado en los principios de libertad, igualdad y fraternidad. Yendo a España, sus corazones sentían el calor de una fuerte esperanza de que la victoria sobre el fascismo lea daría brío, alas a la defensa y al desarrollo de ese mundo, tanto en España como en los países de los que venían. En su poema "A los amigos de Andalucía y Asturias", Ratko Pavlović dice:

"Nosotros en estos llanos,
Y en estos montes,
Luchamos por la felicidad y la libertad
De los amados Balcanes y de la querida España"
De ahí esa irrompible decisión y voluntad de decenas y

već u novembru 1936, priznale Frankovu vladu u Burgosu i nastavile da, u ljudstvu i oružju, pomažu pobunjenike. Time je, postepeno, situacija na terenu počela da se menja u njihovu korist. Posle neuspeha poslednjeg pokušaja Republike da prodorom preko Ebra preokrene tok i ishod rata, vlada Huana Negrina je 21.09.1938. godine, u skladu sa zahtevom Društva naroda odnosno Komiteta za neintervenciju iz Londona o prestanku angažovanja svih stranih učesnika iz španskog sukoba, donela odluku o povlačenju Internacionalnih brigada. Naravno, Nemačka i Italija nisu poštovala taj zahtev, a Sovjetski Savez, suočen sa pitanjem vlastite bezbednosti, prepustio je Španiju republiku njenoj sudbini. Republika je vojno poražena, pola miliona ljudi je spas potražilo u izgnanstvu, frankistička represija se obušila nesmanjenom žestinom na sve preostale, stvarne i potencijalne neprijatelje, a zapadne demokratije i Sovjetski Savez nisu izbegli oružanu konfrontaciju sa nacifašizmom, ali su zato, posle pobede nad Musolinijem i Hitlerom, „zaboravili“ na Španiju i borce Republike i njihov doprinos evropskim pokretima otpora i time omogućili Franku da skoro 40 godina, sve do smrti, gvozdenom rukom viada Španijom.

Izložba „U čast španskih boraca“ je svedočanstvo o tom dramatičnom i tragičnom trenutku španske i svetske povesti u dvadesetom veku, a istovremeno o snazi i veličini ljudske solidarnosti. Veliki mag španskog jezika, Pablo Neruda, nošen upravo tim osećanjem solidarnosti, objavio je 1937. knjigu "Španija u srcu". Identifikujući se sa stradanjem i bolom španskog naroda, Neruda pominje svog pesničkog sabrata Garsija Lorku, jednu od prvih žrtava nastupajućeg terora: "Kako se usuditi da se istakne jedno ime u toj ogromnoj prašumi ispunjenoj našim mrtvima... Da, kako izabrati samo jedno ime, među tolikim utišanim? Ali ime koje ću izgovoriti pred vama ima iza svojih tamnih slogova jedno takvo smrtno bogatstvo, toliko je teško i natopljeno značenjima da, kada se ono izgovori, izgovoraju se imena svih koji su pali, braneći samu materiju njegovih pesama zato što je

decenas de miles de personas, de las más distintas y, con respecto a España, las más lejanas partes del planeta', personas de distintas condiciones sociales, de distintas profesiones y de distinto nivel de educación que llegaron a España a pesar de todos los obstáculos que encontraron tanto en sus países de origen como en todos los demás que tuvieron que recorrer.

El ejemplo yugoslavo en este sentido dice mucho. Obreros de distintas profesiones, entre los que por su número destacaban los mineros, luego estudiantes, incluso alumnos, agricultores, oficinistas de distintos perfiles, médicos, ingenieros, marineros, soldados de literalmente todas partes de la antigua Yugoslavia, desde Eslovenia hasta Macedonia, iban a defender la libertad atacada en España. Pero los yugoslavos no acudían a España sólo desde su país. Fueron más los que a España llegaron de más de 20 países de Europa, de los Estados Unidos y América del Sur, de Asia y África, donde trabajaban, estudiaban, vivían, porque las autoridades en la Yugoslavia de aquel entonces utilizaban todos los medios para impedir que los voluntarios fueran a España.

Španski borci Vukašin Radunović, Vlajko Begović, Lazar Latinović i Franc Rozman, marta 1937. (MU, II - 7450/2)

Los brigadistas: Vukašin Radunović, Vlajko Begović, Lazar Latinović y Franc Rozman, marzo de 1937

on bio zvučni branilac srca Španije. Bio je omiljen poput gitare, radostan, melanholičan, dubok i jasan kao dete, kao narod." Svet je, nema sumnje, pre sedamdeset godina bio neuporedivo ekonomski, politički, informatički, kulturno i lingvistički manje jedinstven nego što je to danas, ali je, uprkos svemu tome, u njemu bilo veoma razvijeno osećanje međunarodne solidarnosti. Ono što je magnetnom snagom vuklo 1936. prema Španiji probuđenu mladost sveta bili su upravo saznanje, svest, osećanje, iluzija, da se u Španiji ne zastupa i brani demokratski izražena volja španskog naroda, već da se, ujedno, u Španiji iskušava mogućnost uspostavljanja jednog novog, pravednijeg i boljeg sveta, utemeljenog na načelima slobode, jednakosti i bratstva. Dolazeći u Španiju njihova srca je grejala snažna nada da će pobeda nad fašizmom dati polet, krila odbrani tog sveta, njegovom konsolidovanju i razvoju, kako u samoj Španiji, tako i u zemljama iz kojih su dolazili. U pesmi „Drugovima iz Andaluzije i Asturije“ Ratko Pavlović kaže:

*Mi se na ovim ravnicama,
i ovim brdima,
Borimo za sreću i slobodu
Milog Balkana i drage Španije."*

Ako to nemamo na umu, nećemo biti u stanju da zamislimo i objasnimo nesalomivu odlučnost i volju desetina i desetina hiljada ljudi, iz najrazličitijih i, u odnosu na Španiju, najudaljenijih delova planete, najrazličitijeg socijalnog porekla, zanimanja, profesija i nivoa obrazovanja da, uprkos brojnim preprekama u matičnim zemljama i u svim drugim koje je trebalo preći, stignu do Španije.

Jugoslovenski primer je, ne manje nego drugi, u tom smislu veoma rečit. Radnici različitih zanimanja, među kojima su se brojem isticali rudari, potom studenti, čak i srednjoškolski, zemljoradnici, službenici različitih profila, lekari, inženjeri, pomorci, profesionalni vojnici, među njima i nekoliko avijatičara, doslovno iz svih krajeva nekadašnje Jugoslavije,

Entre los yugoslavos, igual que entre los voluntarios de los demás países, había seguidores de distintas ideologías y de distintos partidos políticos, desde el centro hasta la extrema izquierda. Sin intenciones de negar el papel importante que tuvieron los partidos comunistas en juntar a los numerosos voluntarios y organizar su partida para España, cabe resaltar que el anti-fascismo fue el baluarte de los voluntarios de la República, y no el comunismo.

De los 1700 yugoslavos, la mitad se quedó para siempre en España. Morían en los campos de batalla alrededor de Madrid, en Jarama y Guadalajara, en Brunete, Teruel, Belchite, Ebro. Con su muerte llegaron a ser ciudadanos de España, pues en ella encontraron su último paraíso. Los pocos amigos que les sobrevivieron verían la realización del derecho que les había prometido el Gobierno de la República únicamente 60 años después, con la decisión del parlamento español de otorgar a todos los combatientes de las Brigadas Internacionales el derecho a la nacionalidad española.

Después de la derrota de la República y de atravesar los Pirineos, los interbrigadistas yugoslavos que sobrevivieron, junto con los combatientes de los demás países, pasaron por campos de concentración (Saint Cyprien, Argelés-sur-mer, Gurs, Le Vernet) y cárceles en Francia, participaron en movimientos de resistencia en Francia y en otros países de Europa bajo la ocupación, y un número de ellos consiguió volver a Yugoslavia. De los que volvieron a su país, unos 250 participaron en la lucha de liberación nacional y, enriquecidos por la experiencia española, dieron una gran contribución a la liberación del país. La mitad de ellos perdieron sus vidas en campos de batallas yugoslavos, muchos fueron proclamados héroes nacionales, y de la grandeza de su contribución a la victoria contra el fascismo nos habla de manera convincente el dato de que los cuatro principales comandantes del Ejército de liberación nacional en el momento de la liberación habían sido voluntarios en España: Koča Popović, Peko Dapčević, Kosta Nađ i Petar Drapšin.

od Slovenije do Makedonije, odlazili su da brane napadnutu slobodu u Španiji. Ali nisu Jugosloveni samo iz svoje zemlje hitali prema Španiji. Brojniji su oni koji su u Španiju stigli iz zemalja u kojima su radili, studirali, živeli: iz Italije, Austrije, Belgije, Francuske, Švajcarske, Poljske, Čehoslovačke, iz Sovjetskog Saveza, iz Kanade i Sjedinjenih Američkih Država, iz Argentine, Brazila, Urugvaja, Meksika i Paname, iz Grčke, Bugarske, Albanije i Turske, iz Alžira i Irana. Vlast u tadašnjoj Jugoslaviji je nastojala svim sredstvima da spreči odlazak dobrovoljaca u Španiju. Kada bi se listi onih koji su uspjeli da stignu do Španije dodala i imena onih koji su to jednako želeli i pokušavali, ali su u tome bili sprečeni, onda bi ta lista bila mnogo duža.

Na pitanje ko ih je pozivao, mobilizovao i organizovao ne postoji jedinstven odgovor. Istina je da je Kominternu u jesen 1936. uputila poziv dobrovoljcima za odlazak u Španiju i da su komunističke partije, tada najorganizovaniji deo svetske levice, najviše učinile na organizovanom odlasku u Španiju, uglavnom preko Pariza, gde je postojao punkt za prihvatanje i organizovanje odlazak u Španiju. No, istina je takođe da su dobrovoljci stizali i drugim kanalima, a nesporna je činjenica da je bilo i onih koji su stigli u Španiju ranije, ne čekajući poziv Kominterne, i da su se odmah priključili jedinicama republikanske vojske i narodnim milicijama. Vlada Republike donela je odluku o formiranju Internacionalnih brigada 22. oktobra 1936.

I među Jugoslovenima, kao i dobrovoljcima iz drugih zemalja, bilo je, pored komuniste, ljudi drugih ideoloških orijentacija. Za jugoslovenske dobrovoljce bilo je, na primer, karakteristično prisustvo pristalica Hrvatske seljačke stranke i sledbenika Stjepana Radića, čije je ime nosila jedna jedinica u kojoj su se nalazili jugoslovenski interbrigadisti. Antifašizam, a ne komunizam, bila je zajednička uporišna tačka dobrovoljaca koji su se borili na strani Republike.

Cuando se hace el balance de la contribución de los voluntarios internacionales a la defensa de la República española, hay que tener en cuenta al menos dos hechos: en primer lugar, ellos no pudieron ser el factor decisivo

Grupa Jugoslovenskih dobrovoljaca iz Kanade u Španiji, 1937. (MIJ, II-2210/12)

Un grupo de voluntarios yugoslavos en España, procedentes de Canadá, 1937

de la guerra simplemente porque en ningún momento de toda su estancia en España llegaron a ser más de unos quince mil en un lugar, aunque en algunos momentos y en algunas batallas, como por ejemplo en la defensa de Madrid, tuvieron un papel realmente importante; en segundo lugar, su contribución fue mucho más importante en el nivel moral y político porque con su ejemplo mostraban al pueblo español y al mundo entero por qué y cómo había que luchar contra el fascismo.

El material que compone esta exposición es muy variado: fotografías, carteles, documentos y objetos originales, cuadros, grabados, dibujos, caricaturas... Su parte más numerosa son las fotografías. Técnicamente, en la mayoría de los casos no son de calidad alta, no fueron hechas por fotógrafos profesionales, sino por los participantes directos y testigos de esos acontecimientos. No obstante, tal y como son, testimonian vividamente el tiempo en el que se hicieron, el ambiente social y los sucesos, y sobre todo a las personas, sus sufrimientos, desengaños, pero también esperanzas.

Polovina ih je zauvek ostala u Španiji. Ginuli su na bojištima oko Madrida gde su, doslovno, svojim telima branili Madrid, na Harami i Gvadalahari, Bruneti, Teruelu, Belcíte, Ebru. Svojom smrću oni su postali građani Španije i u njoj stekli svoje poslednje boravište. Njihovi retki preživeli drugovi doživeće ostvarenje tog prava, koje im je obećala vlada Republike, tek 60 godina kasnije, odlukom španskog parlamenta da dodeli, svim borcima Internacionalnih brigada, pravo na špansko državljanstvo.

Posle sloma Republike i prelaska Pirineja, preživeli jugoslovenski borci Internacionalnih brigada, zajedno s borcima iz drugih zemalja, prošli su kroz logore (Sen Siprien, Arzeles sir Mer, Girs, Verne) i zatvore u Francuskoj, učestvovali u pokretima otpora u Francuskoj i drugim zemljama okupirane Evrope, a jedan broj je uspeo da se vrati u Jugoslaviju, čija je vlast otežavala i sprečavala povratak jugoslovenskih dobrovoljaca u zemlju i direktno je odgovorna za produžetak njihovog boravka u logorima i stradanja koja su doživeli. Ipak, od onih koji su se vratili u zemlju, njih oko 250 učestvovali su u narodnooslobodilačkoj borbi i, obogaćeni španskim iskustvom, dali veliki doprinos oslobođenju zemlje. Polovina ih je izgubila život na jugoslovenskim bojištima, mnogi su proglašeni narodnim herojima, a o veličini njihovog doprinosa pobjedi nad fašizmom uverljivo govori podatak da su sva četiri vodeća komandanta Narodnooslobodilačke vojske u završnim operacijama za oslobođenje bili španski borci: Koča Popović, Peko Dapčević, Kosta Nađ i Petar Drapšin.

Kada se pravi bilans doprinosa međunarodnih dobrovoljaca slobode odbrani španske Republike, treba imati na umu najmanje dve činjenice: prvu, da oni nisu mogli biti presudni činilac rata, prosto zbog toga što ih nikada, za sve vreme njihovog boravka u Španiji, nije bilo odjednom više od petnaestak hiljada, premda su u nekim trenucima i bitkama,

Octavio Paz lo percibió muy bien: "Recuerdo que en España, durante la guerra, tuve la revelación de "otro hombre" y de otra clase de soledad... Sin duda la cercanía de la muerte y la fraternidad de las armas producen, en todos los tiempos y en todos los países, una atmósfera propicia a lo extraordinario, a todo aquello que sobrepasa la condición humana y rompe el círculo de soledad que rodea a cada hombre. Pero en aquellos rostros - rostros obtusos y obstinados, brutales y groseros, semejantes a los que, sin complacencia y con un realismo, acaso encarnizado, nos ha dejado la pintura española - había algo como una desesperación esperanzada, algo muy concreto y al mismo tiempo muy universal. No he visto después rostros parecidos."

Logor Sen Siprien, u Francuskoj, gde su bili interbrigadisti Španskog građanskog rata, februara 1939. (MIJ, II - 3294/18)

El campamento en Saint Cyprien, Francia, en el que estaban los brigadistas, febrero, 1939

Esta exposición no habría sido posible si la iniciativa de la Asociación de voluntarios yugoslavos 1936 - 1939 y amigos no hubiera podido contar con un múltiple y variado apoyo desde la parte española. Con un gran placer y un sentimiento de gratitud y reconocimiento, destacamos el preciado y decisivo apoyo y la ayuda de la Embajada del Reino de España en Belgrado en cuanto a todos los elementos y a todas las fases de la realización de este proyecto.

Al mismo tiempo, debemos una enorme gratitud al Archivo Nacional de Cataluña que nos cedió 38 acuarelas

kao što je bila odbrana Madrida, odigrali itekako značajnu ulogu; i drugu, da je njihov doprinos bio mnogo više na moralnom i političkom planu, jer su svojim primerom pokazivali španskom narodu i čitavom svetu zašto i kako se treba boriti protiv fašizma.

Ova izložba je kratko podsećanje na Španiju iz vremena građanskog rata, na međunarodnu solidarnost i učešće jugoslovenskih dobrovoljaca u odbrani Republike. Materijal koji to ilustruje je raznovrstan. U prvom redu, radi se o fotografijama nastalim u tom vremenu. Tehnički, one najčešće nisu velikog kvaliteta, nisu ih radili profesionalni fotografi, već neposredni učesnici i svedoci tih zbivanja. No, takve kakve jesu, one upečatljivo svedoče o vremenu u kome su nastale, o socijalnom ambijentu i događajima i, naročito, o ljudima, njihovim stradanjima, razočaranjima, ali i nadama. O ljudima tog doba pisao je i Oktavio Pas: „Sećam se da sam u Španiji, tokom rata, otkrio „drugog čoveka“ i drugu vrstu samoće... Nema sumnje da blizina smrti i bratstvo oružja proizvode, u svim vremenima i u svim narodima, atmosferu kojoj je svojstvena izvanrednost, sve ono što prevazilazi ljudsku sudbinu i raskida krug samoće koji okružuje svako ljudsko biće. Ali na tim licima - licima tupim i tvrdoglavim, sirovim i grubim, sličnim onima, koja nam je, bez ugađanja i sa gotovo okrutnim realizmom, ostavilo špansko slikarstvo - bilo je nešto poput očajničke nade, nešto veoma konkretno i, istovremeno, veoma univerzalno. Nisam posle video slična lica.”

Ova Izložba ne bi bila moguća da inicijativa Udruženja Španskih boraca 1936-39 i prijatelja nije naišla na višestruku i raznovrsnu podršku sa španske strane. Sa velikim zadovoljstvom i osećanjem zahvalnosti i priznanja ističemo dragocenu, odlučujuću podršku i pomoć ambasade Kraljevine Španije u Beogradu u svim elementima i fazama realizovanja ovog projekta.

Istovremeno, dugujemo ogromnu zahvalnost Nacionalnom Arhivu Katalonije, koji nam je ustupio 38 akvarela katalonskog slikara Djuzepa Franc-Klapersa. Jednaku

del pintor catalán Josep Franch-Clapers. Igual gratitud debemos a la Asociación Archivo de guerra y exilio - AGE de Madrid por el material mandado que forma parte de esta exposición.

Esta actitud de la España de hoy frente al momento más doloroso y más traumático de su historia contemporánea muestra lo largo e importante que es el camino que ha recorrido España en los últimos 30 años, desde que empezó el proceso de su renovación democrática. España encontró y encuentra fuerza para enfrentarse de manera justa con ese pasado, para recuperar su memoria histórica desde el olvido que se le estaba imponiendo.

No menos gratitud debemos al Museo de Historia de Yugoslavia y a sus colaboradores por su constante trabajo en la recopilación y elección de las fotografías, carteles, documentos y objetos personales que forman una buena parte de esta exposición.

Le agradecemos también a Mira Kun, la hija del pintor y voluntario yugoslavo Djordje Andrejević - Kun, y a las instituciones en las que se guardan sus obras por su disposición a cedernos las mismas para las necesidades de esta exposición.

Jugosloveni - dobrovoljci u Španskom građanskom ratu, povukli su se sa ostalim interbrigadistima, februara 1939. preko Pirineja, u Francusku. (MIJ, II - 8216/5)

Los yugoslavos - voluntarios en la Guerra Civil española que se retiraron junto con otros brigadistas o Francia, cruzando los Pirineos?, en febrero de 1939

La gratitud les pertenece también a todos aquellos que en el legado de sus "españoles" encontraron y nos cedieron alguna foto, algún documento u objeto con el que se puede completar la imagen de España en los tiempos

zahvalnost dugujemo Španskom udruženju rata i izgnanstva – AGE iz Madrida na poslatom materijalu koji je sastavni ove izložbe.

Ovakav odnos Španije prema najbolnijem i najdramatičnijem trenutku njene novije istorije pokazuje koliko je veliki i značajan put prešla Španija tokom poslednjih 30 godina, od kako je započeo proces njene demokratske obnove i razvoja. Španija je našla i nalazi snagu da se na pravi način suoči sa tom prošlošću, da povрати svoje istorijsko pamćenje iz zaborava koji joj se nametao.

Ne manju zahvalnost dugujemo Muzeju istorije Jugoslavije i njegovim saradnicima na istrajnom radu na prikupljanju i izboru fotografija, plakata, ličnih dokumenata i predmeta, koji tvore dobar deo ove izložbe. Zahvaljujemo Miri Kun, ćerki slikara i španskog borca Đorđa Andrejevića-Kuna i ustanovama u kojima se čuvaju njegova dela na spremnosti da nam ih ustupe za potrebe ove izložbe.

Zahvalnost pripada i svima onima koji su u sačuvanoj zaostavštini svojih „španaca" pronašli i ustupili nam poneku fotografiju, dokument ili predmet, kojim se upotpunjuje slika o Španiji iz vremena građanskog rata i jugoslovenskim interbrigadistima.

No, da ne završim ovo slovo na način koji može da izgleda, premda nije, protokolaran. Završiću ga rečima interbrigadistkinje, doktorke Olge Dragić od pre trideset godina, a aktuelnijim možda danas više nego onda kada su bile napisane: „Španija? Šta reći o tome danas, posle 30 godina? Reći nešto o tome svojim drugovima iz tih vremena, nema potrebe. Razumemo se, još i danas... Dovoljan je pogled, osmeh, stisak ruke. Jer, to je bio oplemenjeni plamen jedne generacije sa svih pet kontinenata, koji nas je tamo odveo, nosio i nadahnjivao. Mnogi su izgoreli u tom plamenu. Tada ili kasnije...

de Guerra Civil y la de los interbrigadistas yugoslavos.

Pero, no voy a terminar este texto introductorio de una manera que puede parecer, aunque no lo es, protocolaria. Lo terminaré con unas palabras de hace 30 años, de la doctora Olga Dragic, una interbrigadista, que quizás sean más actuales hoy que en el momento en el que fueron escritas:

Grupa Jugoslovena u Madridu, 1937. (MIJ, II - 2287/14)

Un grupo de yugoslavos en Madrid, 1937

„¿España? ¿Qué decir acerca de eso hoy, después de 30 años? Decirles algo sobre eso a mis compañeros de esa época no es necesario. Nos entendemos, hasta hoy... Nos basta con una mirada, una sonrisa, un apretón de manos. Porque, fue un fuego ennobecedor de una generación desde los cinco continentes que nos guió, que nos llevaba para allá y nos inspiraba. Muchos ardieron en ese fuego. Entonces o más tarde...

¿Qué contarles a los jóvenes de eso? España para nosotros es el sinónimo de la juventud de nuestra generación, de sus aspiraciones y de la lucha para tener una vida mejor y un futuro digno para todos los pueblos del mundo. También es el sinónimo de la tragedia de una generación. De la tragedia porque se moría. Tanto entonces como después. Durante una década entera. Allí, y en todos los países del mundo luego envueltos en la guerra que quisimos impedir. Moría uno tras otro, muchas veces de manera terrible, inhumana...

Šta pričati mladima o tome?.. Španija je za nas sinonim mladosti naše generacije, njenih stremljenja i borbe za bolji život i za dostojnu budućnost svih naroda sveta. Sinonim je i tragedije jedne generacije. Tragedije zato jer je ginula. I tada i posle. Tokom čitave jedne decenije. Tamo, i širom svih zemalja sveta, kasnije zahvaćenih ratom, koji smo želeli da sprečimo. Ginula je listom, često stravično, neljudski...

Kako učiniti shvatljivim, mladim ljudima danas, da smo se zaista osećali kao jedan?...

Kako učiniti shvatljivim da se mi tamo nismo osećali u tuđoj zemlji? Da nas tamošnji narod nije smatrao strancima, već svojim najdražim?

Kako pričati o velikoj ljubavi jedne generacije čitavog sveta? Jer ona je to bila. Ljubav za mir, slobodu, naprednost, humanizam, kulturu.

O zaista velikoj ljubavi se ne može pričati. Ona se mora doživeti... Ko je doživeo veliku, pravu ljubav, shvatiće. Ko nije, neka mi oprost. Ne mogu da pričam o Španiji."

Milo Petrović,
Potpredsenik Udruženja španskih boraca
1936-1939 i prijatelja

Nakon borbe oko garnizona Montanja, Madrid, 20. juli 1936 (Alfonso). Procenjuje se da je tokom rata nastradalo više od pola miliona ljudi, većinom civila (AGE)

Los cadáveres se apiñan en el suelo tras la lucha en torno al Cuartel de la Montaña, Madrid, 20 de julio de 1936 (Alfonso). Se estima que durante la guerra perecieron más de medio millón de personas, la mayoría civiles. (AGE)

¿Cómo hacer que los jóvenes de hoy entiendan que de verdad nos sentíamos como uno?... ¿Cómo hacer comprensible que nosotros allí no nos sentíamos como en un país ajeno? Que el pueblo de allí no nos consideraba extranjeros, sino sus más queridos.

¿Cómo hablar del gran amor de una generación del mundo entero? Porque fue eso. El amor por la paz, la libertad, el progreso, el humanismo, la cultura.

Sobre un amor realmente grande no se puede hablar. Eso se tiene que vivir... Quien vivió un gran amor verdadero, lo entenderá. Quien no, que me perdone. No puedo hablar de España. "

Milo Petrović,
Vicepresidente
Asociación de los Voluntarios Yugoslavos
1936 - 1939 y Amigos

* Versión abreviada del texto en serbio.

JUGOSLOVENSKI DOBROVOLJCI U ŠPANSKOM GRAĐANSKOM RATU

Vojna pobuna protiv republikanske vlade koja se dogodila 18. jula 1936. godine, označila je početak građanskog rata u Španiji (1936-1939). Sudbina španskog naroda duboko je potresla svetsku javnost i nastao je široki pokret međunarodne solidarnosti sa borbom španskog naroda. Stvoreni su Komiteti za prikupljanje pomoći i slanje dobrovoljaca u Španiju. Na poziv Republikanske vlade počeli su u Španiju da dolaze dobrovoljci iz svih krajeva sveta.

Prvi jugoslovenski dobrovoljci uključivani su u španske jedinice narodne milicije do formiranja Internacionalnih brigada. Odlukom Republikanske vlade, 22. oktobra 1936. formirane su Internacionalne brigade u koje je formacijski raspoređeno 1.700 dobrovoljaca Jugoslovena u sve rodove vojske, uglavnom skoncentrisani u čete: "Balkanska", „Ivan Cankar", "Matija Gubec", bataljone: "Dimitrov", "Đuro Đaković", "Masarik"; "Divisionario" i u 129. internacionalnoj brigadi. Činili su jezgro u artiljerijskim baterijama: "Karl Libkneht", "Gotvald", "Kolarov", "Stjepan Radić", "Roza Luksemburg" i Jugoslovenskoj protivtenkovskoj bateriji. Bilo ih je u diverzantskim odredima, avijaciji, mornarici i sanitetskim službama, bili su instruktori u španskim jedinicama, članovi Štaba i komandanti Internacionalnih brigada. Jugoslovenski dobrovoljci su učestvovali u mnogim značajnim vojnim operacijama na tlu Španije. Republikanska vlada donela je 21. septembra 1938. naredbu o povlačenju Internacionalnih brigada iz Španije istovremeno tražeći od Društva naroda da se iz jedinica Frankove vojske povuku svi borci koji nisu Španci, kako bi se postigao dogovor o nemešanju drugih zemalja u španski građanski rat. Jugoslovenski dobrovoljci zajedno sa ostalim interbrigadistima povukli su se februara 1939. preko

LOS VOLUNTARIOS YUGOSLAVOS EN LA GUERRA CIVIL ESPAÑOLA

El levantamiento militar del 18 de julio de 1936 contra el Gobierno republicano marcó el inicio de la Guerra Civil (1936-1939). La suerte del pueblo español conmovió profundamente la opinión pública de todo el mundo dando paso a un amplio movimiento internacional de solidaridad. Se crearon comités para recaudar ayuda y enviar voluntarios a España. Atendiendo la llamada del Gobierno republicano, comenzaron a llegar a España voluntarios de todo el mundo.

Los primeros voluntarios yugoslavos se integraban, antes de haber sido formadas las Brigadas Internacionales, en las unidades de la milicia popular española. Por decisión del Gobierno republicano, el 22 de octubre de 1936 se formaron las Brigadas Internacionales a las que se incorporaron cerca de 1.700 voluntarios yugoslavos, distribuidos en los tres ejércitos, generalmente en las compañías: "Balkanska", "Ivan Cankar", "Matija Gubec"; en los batallones: "Dimitrov", "Djuro Djaković", "Masarik" y "Divisionario" y en la 129ª Brigada Internacional. Representaron el núcleo de las unidades antitanque "Karl Libkneht", "Gotvald", "Kolarov", "Stjepan Radić", "Roza Luksemburg" y de la batería antitanque yugoslava. Asimismo, lucharon en las unidades aéreas, en la marina y el servicio sanitario; fueron instructores en las unidades españolas, miembros de cuarteles mayores y comandantes de las brigadas internacionales. Los voluntarios yugoslavos tomaron parte en numerosas e importantes operaciones militares en España.

El Gobierno republicano adoptó el 21 de septiembre de 1938 la orden sobre la retirada de las Brigadas Internacionales de España, reclamando al mismo tiempo de la Sociedad de las Naciones que se retirasen del ejército de Franco todos los combatientes

Pirineja u Francusku. Vlada Kraljevine Jugoslavije nije dozvolila povratak u zemlju jugoslovenskim dobrovoljcima, zbog čega su bili internirani, pod teškim uslovima, u francuskim logorima. Komunistička partija Jugoslavije organizovala je široku akciju u zemlji za slanje pomoći u logore i za povratak, "naših španaca". Oko 300.000 građana potpisalo je protestna pisma vladi sa zahtevom da se omogući povratak jugoslovenskim dobrovoljcima u zemlju. Ilegalnim partijskim kanalima, preko punktova u Marseju i Parizu, oko 250 španskih dobrovoljaca vratilo se u zemlju i uključilo u narodnooslobodilačku borbu 1941 -1945. godine.

Dragoljub Kuprešanin, istoričar
Veselinka Ristić - Kastratović, istoričar

"ŠPANIJA NIKADA NEĆE ZABORAVITI
ONE KOJI SU PALI NA NJENIM
POLJIMA...
SIGURNO SE NA VARAM KAD KAŽEM DA
ĆE NJIHOVA DOMOVINA BITI S NJIMA
PONOSNA, A TO ĆE ZA NJIH BITI
NAJVEĆA MORALNA NAGRADA KOJU
MOGU DOBITI."

Dr Huan Negrin, predsednik republikanske
vlade španije, 1938.

no españoles, con el fin de lograr el acuerdo sobre la no intervención de otros países en la Guerra Civil española.

Los voluntarios yugoslavos, junto con otros brigadistas, se retiraron hacia Francia, cruzando los Pirineos, en febrero de 1939. El Gobierno del Reino de Yugoslavia no autorizó el regreso al país de los voluntarios yugoslavos, por lo que fueron internados, bajo pésimas condiciones, en los campamentos franceses.

El Partido Comunista de Yugoslavia organizó una amplia acción en el país para enviar ayuda a estos campamentos y preparar el regreso de "nuestros españoles". Cerca de 300.000 ciudadanos firmaron cartas de protesta al Gobierno, reclamando que se posibilitara a los voluntarios yugoslavos el regreso al país. Por los canales clandestinos del partido, a través de los centros en Marsella y París, regresaron al país cerca de 250 voluntarios, incorporándose luego en la lucha por la libertad 1941-1945.

Dragoljub Kuprešanin, historiadore
Vesna Ristić-Kastratović, historiadora

"ESPAÑA JAMÁS OLVIDARÁ CUANTOS
CAYERON VICTIMAS EN SUS CAMPOS...
CON TODA SEGURIDAD PUEDO DECIR
QUE SU PATRIA ESTARÁ ORGULLOSA
DE ELLOS Y ESTO SERÁ SU MÁS
GRANDE SATISFACCIÓN MORAL ".

Palabras de Dr Juan Negrín, Presidente del
Gobierno Republicano de España, 1938.

**DUZEP FRANČ KLAPERS
ĐORĐE ANDREJEVIĆ KUN
RAFAEL ABERTI**

SVEDOČENJA UMETNIKA

**JOSEP FRANCH CLAPERS
DJORDJE ANDREJEVIC KUN
RAFAEL ALBERTI**

TESTIMONIOS DE LOS ARTISTAS

**DŽUŽEP FRANĆ KLAPERS I ĐORĐE
ANDREJEVIĆ KUN,
DVA PARALELNA ŽIVOTA**

Džuzep Franć-Klapers rođen je 1915. godine u Kasteltersolu, malom katalonskom gradu u provinciji Vales Oriental. Španski građanski rat, koji je počeo jula 1936. godine, poremetio je njegov život, kao i život čitave njegove generacije, ali je u isto vreme i uslovio njegovo bavljenje umetnošću. Stupio je u narodnu miliciju kao dobrovoljac, prvo na aragonskom frontu, i do kraja rata borio se u republikanskoj vojsci. Dolazak Frankove vojske u Kataloniju početkom 1938. godine, primorao ga je da krene na put izgnanstva sa još 100.000 Katalonaca koji su doneli istu odluku u tom tragičnom trenutku. U Francuskoj je upoznao dramu izbegličkih logora koje su užurbano pripremili francuske vlasti kako bi kontrolisale tu lavinu muškaraca, žena, dece i starih koji su bežali od trupa generala Franka. Bio je u mestima Sen Siprijen i Girs gde je bio primoran da učestvuje u radnim bataljonima radi popravljavanja francuskih utvrđenja na mediteranskoj obali. Pobegao je iz logora i kao ilegalac delovao u pokretu otpora sve do oslobađanja francuske teritorije od nacističke okupacije.

Vrativši se svakodnevnom izgnaničkom životu, Franć Klapers započinje svoj plodni umetnički rad, nalazeći inspiraciju u onome što je preživeo u toku rata i nakon interniranja u izbegličke logore. Upoznao je Pikasa i započeo intenzivno prijateljstvo sa Albertom Glejzesom, slikarem koji je pripadao kubističkom pravcu. Godine 1963. dobio je zlatnu medalju Zanatske komore Pariza, a 1969. godine i Zlatnu medalju za mozaike. Njegova dela su izlagana u mnogim zemljama: Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama, Italiji, Engleskoj i Nemačkoj, a njegovi mozaici nalaze se u mnogim gradovima širom sveta. Kao veoma plodan autor, koristio je različite likovne tehnike, od crteža u tušu, do ulja na platnu, grafike i mozaika. Jedan deo njegovih dela stalno je izložen u njegovom rodnom gradu Kasteltersolu kao i na putujućim izložbama koje organizuje Regionalna vlada Katalonije.

**JOSEP FRANCH-CLAPERS Y DJORDJE
ANDREJEVIC KUN,
DOS VIDAS PARALELAS**

Josep Franch-Clapers nació en Castellterçol, una pequeña villa catalana de la comarca del Valles Oriental, el año 1915. Como toda su generación, la Guerra Civil, iniciada el mes de julio de 1936, trastornó su vida y condicionó al mismo tiempo su vocación artística. Se alistó como miliciano voluntario, primero en el frente de Aragón, y posteriormente como militar del Ejército republicano hasta el final de la guerra. La llegada de los ejércitos franquistas a Cataluña, los primeros meses del año 1938, le obligó a emprender el camino del exilio junto con los 100.000 catalanes que tomaron la misma decisión en aquel momento trágico. En Francia conoció el dramatismo de los campos de refugiados montados precipitadamente por las autoridades francesas para controlar el aluvión de hombres, mujeres, niños y ancianos que huían de las tropas del general Franco. Estuvo en Saint Cyprien y Gurs y fue obligado a participar en batallones de trabajo para reparar las fortificaciones francesas de la costa del Mediterráneo. Huyó del campo y permaneció en la clandestinidad colaborando con la resistencia hasta la liberación del territorio francés de la ocupación nazi.

Devuelto a la normalidad del exilio, Franch Clapers inició una fecunda actividad de creación artística, inspirándose en los episodios vividos durante la guerra y el internamiento en los campos de refugiados. Conoció a Picasso y trabó una fuerte amistad con el pintor cubista Albert Gleizes. En 1963 consiguió la medalla de oro de la Chambre des Métiers de París y en 1969 la Medaille d'Or Mosaïques. Su obra ha sido expuesta en muchos países, como Canadá, Estados Unidos, Italia, Inglaterra o Alemania, y sus mosaicos se exponen en diversas ciudades del mundo. Autor prolífico, ha trabajado diversos métodos pictóricos, desde el dibujo en tinta china hasta el óleo, el grabado y el mosaico. Parte de su obra esta permanentemente expuesta en su villa natal de Castellterçol (Espai Franch Clapers) y en diversas muestras itinerantes organizadas por la Generalitat de Catalunya.

Djuzep Franć-Klapers umro je nedavno u francuskom gradu Le Bo de Provans (2005. godine). Ostavio nam je obiman umetnički opus, čiji se sada deo izlaže u Muzeju istorije Jugoslavije zajedno sa radovima jugoslovenskog slikara Đorđa Andrejevića - Kuna. Živote ova dva umetnika spaja zajednička ideja: angažovonje u borbi protiv frankizma i borba za slobodu. Franć Klapers oslikao je dramu izgnanstva i izbegličkih logora, dok je Kun na svojim grafikama iz kolekcije „Za slobodu“ (1939) predstavio dramu Španskog građanskog rata. Zajednička postavka ova dva velika umetnika, katalonskog i jugoslovenskog, simbolizuje bratstvo među narodima u odbrani ljudskih sloboda i prava i protiv tiranije.

Djuzep Fernandes Trabal
Karles Figerola Kasas
Nacionalni Arhiv Katalonije

Josep Franch-Clapers ha muerto recientemente en la ciudad francesa de Les Baux-de-Provence (2005). Nos ha dejado una abundante obra artística que ahora se expone, en parte, en el Museo de Historia de Yugoslavia junto a una muestra del pintor yugoslavo Djordje-Andrejević Kun. Las vidas de estos dos artistas tienen un eje en común: el compromiso de la lucha contra el franquismo y a favor de la libertad. Franch Clapers pintó el drama del exilio y el internamiento, mientras que Kun plasmó en los grabados del álbum "Por la libertad" (1939) el dramatismo de la Guerra Civil española. La exposición conjunta de estos dos grandes artistas catalán y yugoslavo es un símbolo del hermanamiento de los pueblos en defensa de las libertades y los derechos humanos en contra de la opresión.

Josep Fernández Trabal
Carles Figuerola Casas
Archivo Nacional de Catalunya

DELO ĐUZEP A FRANC-KLAPERSA

Likovno delo Đuzepa Franc-Klapersa, pored toga što predstavlja vrlo važnu umetničku zaostavštinu, vremenom je postalo veoma vredan i izuzetan dokument koji svedoči o jednoj od najdramatičnijih epizoda istorije našeg naroda: trenutak kada su desetine hiljada ljudi bili primorani da se povlače prema francuskoj granici, bežeći od represije pobednika u Španskom građanskom ratu, kao i njihovo kasnije interniranje u izbegličke logore u Francuskoj.

Đuzep Franc-Klapers, prognan i interniran u izbeglički logor, ovekovečio je na svojim crtežima i slikama, snažno i sa velikim realizmom i puno emocija, surovost i dramu koje je doživeo čitav jedan narod primoran da preživljava u tako ponižavajućim okolnostima. Njegov obiman opus je važno svedočenje preko koga upoznajemo stvarnost te istorijske dijaspore.

Đuzep Franc-Klapers je zavoleo zemlju koja ga je prihvatila, ali nikada nije zaboravio svoju otadžbinu - Kataloniju. Tako je pre skoro dvadeset godina, veran svojim osećanjima, velikodušno poklonio Regionalnoj vladi Katalonije dobar deo svojih umetničkih dela

Sigurni smo da bi Đuzep Franc-Klapers bio počastvovan time što je njegovo delo predstavljeno na ovoj izložbi u čast jugoslovenskih boraca sa kojima se zajedno borio za odbranu Republike i delio ideale humanizma, slobode i solidarnosti.

Đuzep Marija Sans Trave
Direktor Nacionalnog Arhiva Katalonije

PRESENTACIÓN

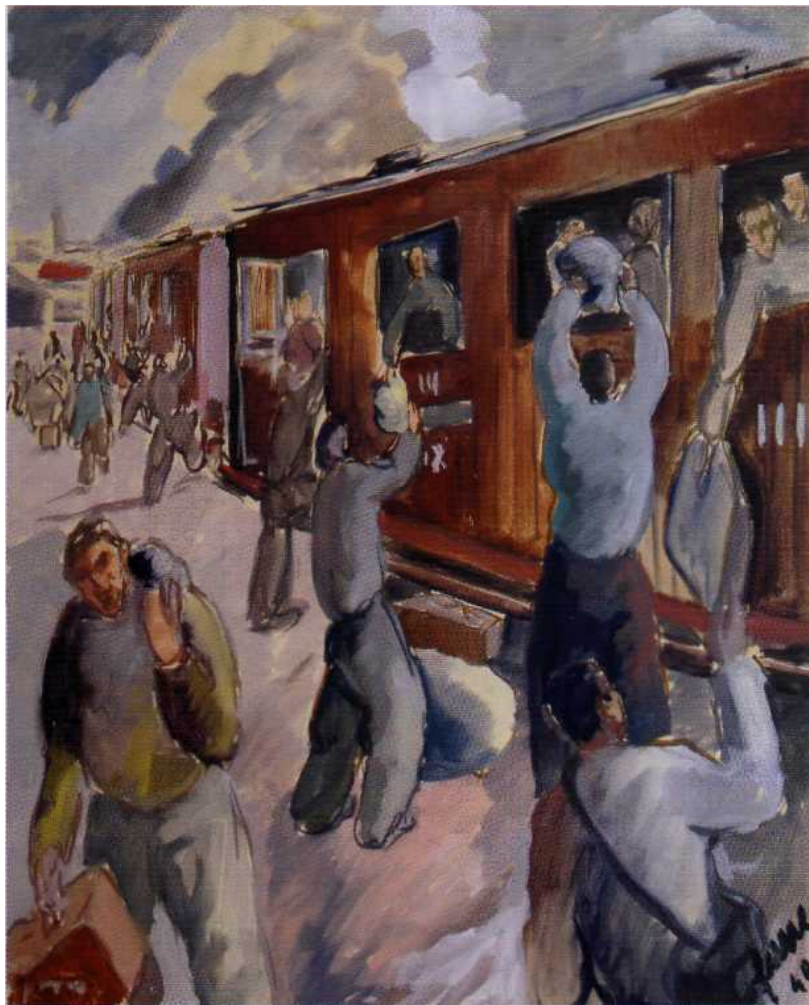
La obra plástica de Josep Franch-Clapers, además de un importante legado artístico, se ha convertido con el tiempo en un valiosísimo y excepcional documento para conocer uno de los episodios más dramáticos de la historia de nuestro pueblo: la retirada de decenas de miles de personas hacia la frontera francesa, huyendo de la represión de los vencedores de la Guerra Civil, y su posterior internamiento en campos de refugiados en Francia.

Josep Franch-Clapers, exiliado e internado en los campos de refugiados, captó, a través del dibujo y de la pintura, con gran realismo, intensidad y emotividad, la crudeza y el dramatismo de todo un pueblo obligado a sobrevivir en circunstancias indignas. Su amplia obra visual ofrece un testimonio esencial para conocer la realidad de aquella histórica diáspora.

Josep Franch-Clapers quiso a la tierra que lo acogió, pero nunca olvidó a su patria, a su Cataluña. De este modo, coherente con sus sentimientos, hizo donación de forma generosa a la Generalitat de Cataluña -hace ya casi veinte años- de una parte muy considerable de su obra artística.

Estamos seguros de que Josep Franch-Clapers se sentiría muy honrado de que su obra forme parte de esta exposición de homenaje a los brigadistas yugoslavos, junto con quienes luchó en defensa de la República y con los que compartió los ideales humanistas de libertad y de solidaridad.

Josep Maria Sans Travé
Director del Archivo Nacional de Cataluña

**„LIKOVNI ZAPISI O IZGNANSTVU
I IZBEGLIČKIM LOGORIMA“**

ĐUZEP FRANĆ-KLAPERS

**"MEMORIA VISUAL DEL EXILIO Y LOS
CAMPOS DE REFUGIADOS"**

JOSEP FRANCH-CLAPERS

Dolazak u Taraskon
Gvaš, 63, 5 x 50
1940

Llegada a Tarrascon
Guache 63, 5 X 50
1940

Na putu u izgnanstvo
Gvaš, 33 x 25, 5
1939

Camino del exilio,
Guache 33 x 25, 5
1939

Prvi topli obrok
Kombinovana tehnika
23, 5 x 17, 8
1939

El primer rancho caliente
Dibujo con procedimiento mixto
23, 5 x 17, 8
1939

Senegalac iz Sen Siprijena
Crtež ugljenom, 21 x 13
1939

El senegalés de Saint Cyprien
Dibujo a lápiz carbón, 21 x 13
1939

IZ MAPE CRTEŽA
ĐORĐE ANDREJEVIĆ KUN

COLLECTION DE GRABADOS
DJORDJE ANDREJEVIC KUN

Španija, tuš, 15,5 x 28 cm
1937

España, tinta china, 15,5 x 28 cm
1937

MEĐUNARODNIM BRIGADAMA

Dolazite iz velike daljine... Ali ta daljina, šta je za vašu krv koja peva bez granica?
Smrt neizbežna svaki dan vas proziva,
svejedno da li u gradovima, selima il' na drumovima.

Iz ove, iz one zemlje, iz velike, iz male, koja jedva da se vidi na izbledejoj mapi, nošeni istim korenjem jednog istog sna,
jednostavno anonimni i govoreći vi ste došli.

Ne poznajete čak ni boju zidova koje vaša nesavladiva volja brani.
Zemlju koja vas sahranjuje vi branite,
sigurni, pucajući na smrt koja se u boj odenula.

Ostajte, jer tako želi drveće, doline, najsitnije čestice svetlosti koja izaziva osećanje jedno jedino koje more potresa: Braćo!
Uz vaše ime Madrid postaje veći i svetliji.

Rafael Alberti
Madrid, decembar 1936.

A LAS BRIGADAS INTERNACIONALES

Venís desde muy lejos... Mas esta lejanía ¿qué es para vuestra sangre que canta sin fronteras?
La necesaria muerte os nombra cada día,
no importa en qué ciudades, campos o carreteras.

De este país, del otro, del grande, del pequeño, del que apenas si al mapa da un color desvaído, con las mismas raíces que tiene un mismo sueño, sencillamente anónimos y hablando habéis venido.

No conocéis siquiera ni el color de los muros que vuestro infranqueable compromiso amuralla. La tierra que os entierro la defendéis seguros, a tiros con la muerte vestida de batalla.

Quedad, que así lo quieren los árboles, los llanos, las mínimas partículas de la luz que reanima un solo sentimiento que el mar sacude: ¡Hermanos! Madrid con vuestro nombre se agranda y se ilumina.

Rafael Alberti
Madrid, diciembre de 1936.

PLAKATI

CARTELES

IZ ZBIRKE
FONDACIJE PABLO IGLESIJAS

COLECCTION
DE LA FUNDACIÓN PABLO IGLESIAS

Evakuište Madrid

Evacuad Madrid

Radnici! Ovo je vaša budućnost
ako pbedi fašizam

¡Obreros! Este es vuestro
porvenir si triunfa el fascismo

ARHIVSKE FOTOGRAFIJE

IZ ZBIRKI AGE I MIJ

13. maj 1936. godine: Luis Bunjuel, Federiko Garsija Lorca, Rafael Alberti, Marija Teresa Leon, Ernesto Vinjes, Pepin Beljo, Migel Ernandes, Alberto Sanées, Huan Visens, Giljermo de Tore, Pablo Neruda, Delija del Karil, Pilar Bajona, Santjago Ontanjon i drugi.

FOTOGRAFIAS DE ARCHIVO

COLECCIÓN AGE Y MHY

El 13 de mayo del 36: Luis Buñuel, Federico García Lorca, Rafael Alberti, María Teresa León, Ernesto Viñes, Pepín Bello, Miguel Hernández, Alberto Sánchez, Juan Vicens, Guillermo de Torre, Pablo Neruda, Delia del Carril, Pilar Bayona, Santiago Ontañón, entre otros. (AGE)

Seljak koji podiže pušku u odbranu
Republike, leto 1936. godine.

Campesino empuñando un fusil en defensa
de la República, verano de 1936. (AGE)

Revolucionarni odgovor u odbranu
Republike i protiv puča od 18. jula 1936.
godine

Reacción revolucionaria en defensa de la
República y contra el golpe de Estado de 18
de Julio de 1936. (AGE)

Marš jedne čete
Narodne vojske u mestu Brunete

Marcha de una compañía
del Ejército Popular, en Brunete (AGE)

Fotografija za republikansku propagandu

Fotografía para la propaganda republicana
(AGE)

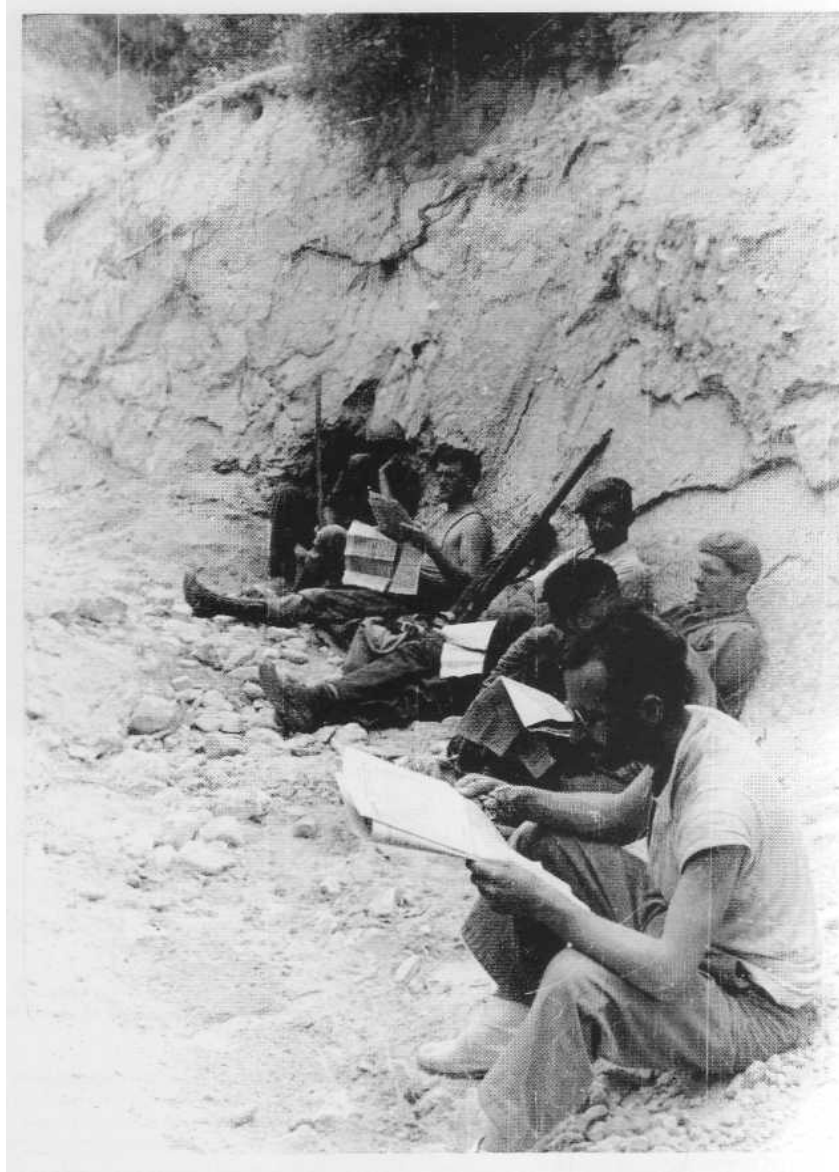
Bombardovanje grada Leride,
2. novembar 1937. godine. (Agustin Sentels)

Bombardeo de la ciudad de Lérida,
2 de noviembre de 1937. (Agustín Centells),
(AGE)

Jugosloveni učesnici u Španskom
građanskom ratu 1936 – 1939
(MIJ, kat. br. 17)

Los participantes yugoslavos en la Guerra
Civil, 1936 - 1939

Borci 15. Internacionalne brigade za vreme
Brunetske ofanzive, jula 1937.
(MIJ, kat. br. 11)

Los combatientes de la 15ª Brigada
Internacional durante la ofensiva de
Brunete, julio de 1937.

Kralj Juan Karlos I potpisuje Ustav 27. decembra 1978. godine u Parlamentu, u prisustvu kraljice Sofije, princa Felipea i predsednika Parlamenta Antonia Ernandesa.

Ljudske i demokratske vrednosti utemeljene ovim Ustavom koje karakterišu modernu Španiju naših dana, pokazuju da nesebični doprinos pripadnika Internacionalnih brigada nije bio uzaludan.

El Rey Juan Carlos I procede a la sanción de la Constitución el 27 de diciembre 1978 en el Parlamento, en presencia de la Reina Sofía, el príncipe Felipe y el Presidente del Parlamento.

Los valores humanistas y democráticas consagradas en la Constitución que caracterizan España moderna, de nuestros días demuestran que la generosa aportación de los brigadistas internacionales no fue en balde.

„JA SAM OVDE, JER SAM DOBROVOLJAC I DAĆU AKO BUDE POTREBNO I POSLEDNJU KAP SVOJE KRVI ZA SLOBODU ŠPANIJE I SLOBODU CELOG SVETA“

Zakletva dobrovoljaca

„JA SAM OVDE, JER SAM DOBROVOĽAĆ I DAĆU AKO BUDE POTREBNO I POSLEDNJU KAP SVOJE KRVI ZA SLOBODU ŠPANIJE I SLOBODU CELOG SVETA“

Zakletva dobrovoĽaća

„ESTOY AQUI POR SER VOLUNTARIO Y SI FUERA NECESARIO DARÉ HASTA LA ÚLTIMA GOTA DE MI SANGRE POR LA LIBERTAD DE ESPAÑA Y DE TODO EL MUNDO”

Juramento de los voluntarios
